Я вже зовсім налагодився лягти спати; вже й постіль перехрестив, як ось — сусіль у хату родич мій Василь Стодола, козак, та й не сам, а з кимсь удвох. З ким — зразу й не вгадаю, придивляюся — наче десь бачив людину, та не в познаку.

— Добрий вечір, брате, в хату.

— Ба! Василю! Здоров єси! Якою хвилею тебе прикотило?

— Вже ж пак ніякою, як мишастою та крапелястою: сьогодні, як задніло, запрягли, от вони, спасибі їм, і примчали до тебе на ніч. Як же ти тут? Вибрикуєш?... Мабуть, ні! Не ті вже наші года... А сього чоловіка пізнаєш? — спитався Василь, вказуючи на свого товариша.

— Щось не в познаку...

— А придивись.

— Та вже придивлявся... Не скажу... Хоч би побив мене, так не знаю.

— Отакий ти став забудько! Воно-то й те сказати — шість, коли не сім років, як був ти в нас; час не малий! Ой літа, літа, як вони нівечать чоловіка, та ще найпаче по великих містах! Скрут, спокою немає, _ колотнеча та гуркотня, наче в пеклі тому... Не люблю я городів; нема як на селі: спокійно, тихо, часом чуєш, як трава говорить. Так не пізнаєш? Гм! Та се ж Максим Косовець, колись наймитував у мене, а тепер — за сина стає.

— Чи вже отеє Максим! Так перемінився?

— А ти б думав хто? Хіба й ми з тобою не перемінились? Глянь: у тебе голова — наче коліно, та й моя борошном пала, хоч я й геть

молодший за тебе; ти вже парубкував, а я ще горобців дер... Еге, так ми до тебе прихапцем... Халепи, бач, добігли, рятуй! От що...

— Що там тобі, Василю, сталося?

— Не мені! В добрий час поговорити, а в лихий помовчати, у мене ще сухі халяви, а от у нього, у Максима — взяло та по цілому і тріснуло! Рятуй, Леську, рятуй!.. Правди ніде діти і діло таке... негарне, та знов же й острог не медом пахне!.. Звісно — молодий сировець грає, але треба й на задні колеса озиратися. Взяло яропудове парубча та й наробило дівці слави на всю околицю; от тепер, кажуть, притьмом за залізну гратку! Рятуй, Леську! Кошти мої, чого не стане в гамані — полові вивезуть; хоч обидва плуги до торгу, дарма! Хоч і ниву по боку — аби хлоп'я в острозі не сиділо! Не попущу сього ні вовік!..— На сім слові Василь так торохнув кулаком об стіл, що на що вже у мене стіл нестеменний, а ліхтарі на ньому забряжчали.

— Ти,— кажу я,— Василю, не турбуйся, а розкажи все як слід від нитки до голки, тоді й побачимо, де вузлик, і поміркуємо, як його розв'язати.

— Вже як хочеш, а розв'яжи; а не можна його розв'язати, помасти смальцем — нехай миша руда перегризе... Міркуй, у тебе ж голова не цвяшком бита... Треба вирятувати отеє блазня (себто Максима). Прямо блазня, тільки що з очкуром!.. Ось слухай, Леську! Я тобі все як по-писаному. Ти знаєш, що ми бездітні, не було й заводу... Сумно, брате, без дітей; хоч і діти часом шпари в серце заженуть, а все ж знаєш, на кого ти робиш, не марно піде твоя праця... Буває, що й діти по вітру розвіють батьківщину... таки сумно бездітному! Ще доки була в мене сподіванка на Настю, що от-от, може, дасть біг, знайдемо дитину в горосі, то якось воно й піддавало сили, а як почала ото моя Настя квоктати, бачу я: надія моя десь за обрієм застряла!.. Журба на мене напала, а тут і сам підтоптався. Ходжу, немов в воду опущений, знаю, що з журби кожуха не справлю, а нічого не вдію: руки ні до чого не беруться... І Настя моя... бачу: видко жовтий корінь під явором... Мовчу

я, та по-ковальськи сам на себе дишу... "Наймита треба,— думаю,— а то зведемось нінащо". Порадили люде отсього-таки самого — Максимця: воно ще тоді в колодочки вбивалося, безбатченко, по людях без договору ходило. Покликав я його, роздивився: нога під ним дебела, руки в мозолях, твар трохи хирява, та, думаю, се байдуже, захарчований, вилюдніє. Питаюся у Насті:

— А як на твою думку?

— Про мене, тільки коли б не найняв часом куцого без хвоста...

— Чому так?

— Тому, що смачне не валяється, а добре не волочиться. Дивись ти: хлоп'я на п'ятнадцятому літі, а ніде на рік не стало досі...

— Буває, Насте! — кажу я.— А ти дивись, яке у нього чоло, знати, що мозком його розперло і в вічі дивиться прямо так, привітно. Се в мене добра прикмета... Візьмемо?

Взяли. Отже, на моє воно й вийшло! Глянь ти на Максима: може, не козарлюга? Може, не красюк з нього?

Я глянув. Справді: Максим — красюк: високий зростом, плечі широкі, стан хоч перещипни, голова в кучерях, чорне волосся аж вилискується, а очі так і пашуть, так тебе і пронизують, уся твар його дише розумом і енергією..

— Так ото й живе у нас Максим Косовець,— говорив далі Василь,— живе рік, живе й другий, живе й третій; бачимо ми з Настею, що дай, боже, й довіку так. Встає Максим з сонцем, лягає з місяцем; за часу у нього і пооране, і посіяне, скотинка нагодована й напоєна, усе у нього в догляді, і нас, спасибі йому, слухається і шанує так, що ліпше вже й не можна.

— А що? — кажу я до Насті.— Хіба не Максим, хіба не роботяга?

— Не навроч лишень,— Настя мені на те.

— Ігі! Насте! — кажу я.— До таких уроки не пристають, його не зурочиш.

Знор на моє вийшло. Живемо ми з Максимом, наче у бога за дверима. Минуло ще два годи, усіх, значить, п'ять. На шостому взяв я та й занедужав... Не до тебе, Леську, кажучи, не в твоїй хаті згадуючи, різачка напала! Та що б ти собі, Леську, думав: як почала з Полупетра та до самісінького Середохрестя1... Отеє — день, другий і заніміє, а на третій — надолужить і за ті два дні; висох я, виснажився чисто і рук не підведу. "Ні вже,— думаю собі,-^ не бачити мені весни, не м'яти зеленої трави; нехай же згорну руки, знаючи, хто мою Настю догодує, хто моє добро споживе". Та ото на самі заговини 2 на великий піст і кажу до Насті:

— Жінко! Дружино моя вірна! Чую я, що смерть у мене за плечима!..

— На все,— каже Настя,— воля божа, але доки душа в тілі, не кидай надій, молись, уповай... Може, господь і вчує наших молитов...

— Ні, Насте, не ходить вже нам в гай по опеньки. Та я не про се, се вже неминуче, не втечеш, а коли вмирати, то день теряти. Завтра святий понеділок, поклич до мене попа, нехай мене до сповіді приведе і святого причастя сподобить... От як. А перед тим от про що поміркуймо: на кого я, Насте, тебе покину?

— На бога та на добрих людей,— каже.

— А вже ж ніяк, та де-то ті, Насте, добрі люде? Хто твою старість догледить без мене? Кому піде наше добро? На кого ми потіли та мозолювали?

Вона очі витирає та й каже-говорить:

— На церкву святу легуй, Василю! На вічні молитви за нас, грішних.

А я їй на те:

— І то діло добре, та церква наша і без нас, хвалити бога, на всю околицю видатніша: мурована, і дзвони такі, що аж в Олишевці чутно їх!.. Упокой, господи, душі старих людей — скільки від них прийшло на нашу церкву земель? Сила!.. Та й чудовна божа мати постачає...

— Так на бідних неімущих,— радить мене Настя,— на сиріт; знаєш, сказано: що церкву вибудувати, що сироту вигодувати.

— Так, моя дружино вірная! Так і в мене така думка. Отже, у нас і сирота в хаті Максим; душа у нього заповзята, чого лучче: візьмім його за сина.

* Село Козелецького повіту. 1>т чудовна ікона св. Николая. (Тут і далі прим, автора).

** Фонтан у Києві на Подолі.

Настя не змагалася. От і став він нам за сина. Продовж йому, боже, віку; не за вічі, а в вічі скажу: такий з нього син, що й рідного не треба: серце у нього — наче віск: добре, чуле, м'яке; одна вада є: не говіркий та гордовитий трохи; ну, зате ж і не мартопляс. І те сказати — гордовитий він не з нами, а з отими багатирями, жмикрутами, вже перед ними шапки не нагне... Скоро ото я запричастився, почало мені легшати, отже, довго ще я хирів, аж до самісінького Вшестя 3: сливе цілий рік... Видужав, матері божій подякував, у Топ-чієвку * сходив, у нашу церкву кивот справив, добрий кивот, богу невимовно, у Києві робили, отут-таки коло Лева ** той майстер, добрий майстер, тільки що скляного бога часто од-відує. Видужав ото я. Перебралась до мене

Максимова мати і гаразд; Насті велика поміч. Живемо ми собі, лиха не знаючи, людей не займаючи, хоч би і довіку так; так ні ж! Треба було, щоб у Максима на великому нігті чирка сіла; воно-то й чирка не велика, та гною з неї багацько. З ким другим так би воно інак було, так же наскочив на такого, що немов та жаба: бачить, що коваль коня кує — вона й собі ногу дає. Та слухай, Леську, з чого воно пішло. Може, пригадуєш собі поповичеве дворище, супротилежне нашому, тільки через дорогу, а пасто-вень його в головах нашого городу; якраз би мені той пасто-вень, та не постиг; бач, пастовень той був нашого-таки козака Гречки; він і спився, а Попович і окрутив його... Ти того поповича не знаєш? І гаразд! Бодай його люде не знали! Він суще не Попович, а Гадючка; та бач, дід його був попом, а син — отсього Сергія батько — Сидір у нас за паламаря правив; так ще Сергієвого батька прозвали Поповичем, так і на нього пішло се прізвище. П'ющий його батько був і голова якась повстяна, недотепа і кадила не вмів як слід подати, коли б не такий благий був покійник, земля йому пером, отець Яків, то б йому, отсьому Сергієвому батькові, не паламарювати, а свиней пасти. Просто сказано — недотепа, та й годі! Як почне, було, що говорити, такого тобі наверне, що собака з сметаною не проковтне!.. Отож з перепою він і пропав!.. Лишився у нього отсей Сергій, недолітком лишився. А добра того у нього було: грунт на півупругу та кривобока хата... Еге! А тепер такі хороми, що й мишва з них повтікала. Жмикрутством розжився... Да вже воно після батька росло — не скажу: кажуть, було десь примостилось за управителя у якоїсь панії, аж в Курській губернії, та з тією паиією ото воно й жило на віру... а вона б то, бач, така була, що любила псів пасти... От воно як, Леську!.. Ми там не були й не знаємо; верзуть люде, а ми звичма за ними... Отам воно й розжилося на сяку-таку копійчину, та тоді на батьківщину. Зараз почало людям гроші в позику давати: проценти дерло гірше жидівських. Восени хліб дешевий скуповувало та навесні перепродувало, а потім і до земель добралося: у кого купить, кого обдурить, у кого за довг забере... Набив кишеню наш попович; тоді заходився строїтися. Та було щодня до мене; звісно, сусіда. Прийде отеє та говорить, говорить, і кінця йому немає; у мене б язик руба став, коли б стільки помолов, а йому байдуже... Молотить. Еге, цілий день, було, молотить, а віяти нічого, самий послід, чола ні зерна.

Обстроїв-ся, поїхав кудись там в Новозибків, побрався там і привіз сюди жінку: не вгадати, з яких вона, тільки по мові знати, що не з наших; туга у неї вимова, з притиском та розгониста, а на кінці по-гадючому сичить. Наші люде зараз те спостерегли, та й ну плескати: "Так воно й годиться, щоб сичала, на те ж він Гадючка, а вона Гадючиха"... Глумляться, значить, тільки й доброго у неї, що тілиста, наче годована, а проте ядушна така; перебіжить греблю — вже й сопе, наче ковальський міх!... Живуть собі вони та людей кривдять. Наділив їм бог дочку — Стеху, одиничка: тільки й свічі, тільки й воску було. Дівка хоч куди! Тепер вона на сімнадцятому літі... Отут-то й починається наш вузлик... Розумієш? Кажу ж тобі — дівка така, що от хоч би й на тебе, Леську! Хоч ти й підтоптаний, а побачив би її, так би й цмокнув. Правду я кажу, Максиме?

Максим замість відповіді тільки рота розкрив та показав два ряди білих-пребілих зубів, а Василь далі мовив:

— Краля намальована... Ну, стала вона ходить на вулицю, а наші хлопці — звісно, на те ж вони й хлопці — наче бджоли коло квітки, так вони коло Стехи! Так де тобі! Така приндя, ні підступу до неї!.. Вона пиндючиться, а вони ще гірше липнуть... Таки не взяв її кат! Є на що дивитися, є з чого любуватися: чоло у неї і широке, і високе, та біле-пребіле, ніби з крейди виточене, а під ним брови!.. Коли б ти бачив, що то за брови! От тобі хрест святий, що других таких я ще не бачив! Густі — наче льон, чорні — наче сажа, та так півободом, буцім п'явки, і обвились коло очей. Про очі нехай вже Максим розкаже: великі, круглі, сині, наче волошки в житі, та палкі; не дивляться вони, а так іскрами і сиплють на тебе. А вже уста — калина, та й годі. Та що й казати! Уся твар у тієї Стехи така, немов свіжою росою умита, та ще й роса на ній не присохла... Коса, шия, груди! Е, та що се я! Здурів... Наче та баба: згадала, що й вона колись дівувала, та й собі в танок. А проте, Леську, хоч і вмерти, так не брешу: дівка краля, на цілий наш повіт краса... Подивився б ти, як у неділю чи в свято вийде вона до церкви або на вулицю: плахта у неї червона, картаста, переходівська *, гарусом та шовками гаптована, запаски не відрізниш од неба!.. Знати, що дівка обросла розкошами. Та чом їй не розкошувати, не вбиратися! У батька

всякого добра аж скрині тріщать: на одиничку нічого йому не жаль. Аби він до міста — вже без гостинця не вернеться: коли не плахту, так запаску нову привезе, коли не хустку шовкову, так оксамиту на корсетку. А вже того намиста доброго, тих гранатів — повнісінькі прискринки у Стехи. От як! Вже ж і Стеха добре тямить вагу батьківської кишені, тямить і власну вроду... Тим-то вона й принидиться, і губу копилить. Не без трго, що й худоба батьківська вабить до Стехи парубків. Не скажу, що суще привабило і нашого Максима! А привабило було... От тут тобі й гак! Та тепер не моя річ; я доплив до берега, тепер твоя черга, Максиме! Бери весельце та перед Леськом ні в чому не таїсь, як на духу, по правді, по щирій усе йому виложи: як воно у вас почалося. Говори, наче на сповіді: чужих людей тут нема, а на Леськів жупан не вважай, душа у Лееька проста... Наша, мужича... Говори, синку.

Максим трохи засоромився, спустив очі на долівку, далі мовив:

* Переходівка — село Ніжинського повіїу, там добрі плахти тчуть.

— Почалось воно з того, з чого і у всіх людей починається. Сподобалась вона мені, та бачу — не на мої плечі кожух; я й мовчу, не лицяюся до неї; отеє радніший би і не бачити її, а як прийде вечір, почую за ворітьми, як Стеха виводить "купалися сірі гуси" — і не вдержу сам себе... Вийду, стану біля наших воріт, до неї не підходжу, тільки через дорогу дивлюся на неї... Бачу, як вона бридить багатиренками, і радію, а самому боязко до неї залицятися. Та отак з весни аж до другої торішньої Пречистої. А на пречисту дивлюся — сидить під ворітьми Стеха, а біля неї з одного боку Галя Ковалівна і Олена Маслаківна, а з другого — Настя з Параскою Шпаківня, сестри. Чи йти, думаю собі, й мені за ворота, чи ні?

Думаю, а мене туди так імпетом і пхає. Піду!.. З Параскою говоритиму, а на Стеху глядітиму. Лишень за ворота — аж тут юрба наших багатиренків, я й став!.. Притулився до бігуна та соняхи лузаю... Чую, Стеха до мене гукає:

— Максиме, чому до нас не йдеш? Йди до гурту! Я мовчу, а Семен Крачок і каже:

— Йому з нами тісно,— себто про мене.

Я немов недочув, а в серці закипіло. Стеха знов:

— Іди-бо до нас, іди.

Здалося мені, що вона на глум мене кличе, і не тямлю, не розберу достотно. Чую, знов Крачок:

— Не піде! У нього шапка нова та ще й зозуляста.

Я вже не витерпів більше, зараз туди! Став проти Параски та так глянув на Крачка, що той аж назад подавсь...

Стою я біля Параски, а Стеха як глянула мені прямісінько в вічі, я так немов до землі прикипів! Немов вона взяла та вийняла з мене мою душу до себе, а свою в мене вложила... Забув я і про пиху її, і про гордощі, та про все чисто забув; тільки й тямив, що я біля Стехи стою і що серце моє так листочком до неї і прилипло... Отож і почали ми женихатися. Почалася не-годь, пішли дощі. Стеха не виходить. Як його, каже, в дощ! Справді — ніяково... Тож було цілісінький день і не бачимось. Мучусь я, та нічого не вдію... А на заговини в неділю йдемо з церкви, я догнав Стеху та нишком до неї:

— Вийди сьогодні хоч на часиночку.

— Добре,— каже: і таки не збрехала, вийшла.

— Стехо,— кажу я,— годі мені душу свою мордувати! Сили не маю більше терпіти... Коли ти мене вірно любиш, кажи: чи присилати старостів?..

— Се,— каже,— не в моїй волі, як батьки...

— А ти сама як?

— Яз їх волі не вийду...

— Так присилати?

— Тривай, я в матері спитаюся,— і з сим словом швидше в хату. А я прийшов та зараз і признався матері Насті. Вони мені на те і кажуть:

— Ой синку, синку, не спарувати голуба з сорокою... Коли б вона з тебе не насміялась... Знаю я їх... отаких дзиг. А проте, дай, боже, час добрий, я невістці рада, та яка з неї невістка вийде!.. Шпак сові не товариш, а з старостами пожди хоч до різдва, я трошки пильніш придивлюся та спостережу її, і тобі раду дам.

Я послухався... А в м'ясниці почав я примічати — ніби моя Стеха від мене кирпу верне...тоді улучив годину та й питаюся:

— Скажи, Стехо, по правді, по щирій: любиш ти мене чи ні? Вона знов так глянула на мене, як тоді на пречисту, та

й каже:

— Наче не бачиш, що питаєш...

Я знов не той став,.знов наче у мене на душі тихий-пре-тихий весняний теплий дощик пройшов, так легко стало, та знов про старостів: чи присилати?

— Нехай,— каже,— на осінь!

Від "сього слова у мене аж в очах заблищало! Та нехай, кажу, хоч ще далі, аби я був певен, що ти не чия більш, як моя. Тим часом ото батько на першому тижні вирядили мене аж на Литву.

— Дільце там у нас було, треба б було самому, та жаль було старих кісток, так я замість себе його і вирядив,— перебив Василь,— ну, ну, говори далі, говори.

— Довго ото я не був дома, вернувся тільки в чистий четвер, а на "діянії" зустрів Стеху; така вона, як і була до мене, привітна. Тим часом бачу, в церкві у нас на криласі співає нова якась людина, по-панському убрана. Хто се? — питаю я людей. Кажуть: учитель... Бачте, без мене тут у нас на селі школу спорудили і вчителем приставили якогось Сову. Прислухаюся, співає він добре, густий такий голос у нього. І байдуже б, та на перший день великодня виходжу з наших воріт, щоб то до парубків іти на майдан, аж бачу: той вчитель ченчикує до Гадючки. І так наче мене що під серце кольнуло... Пішов я собі; усі дівчата на майдані, а Стехи нема... Знов мене вколола думка про того вчителя... Нема Стехи і на другий день, і на третій, не виходить вона і в дарну неділю... Нудь на мене напав такий, що і не сказати: ні до їла, ні до роботи я, ні до чого... Тут би городити треба, а тут неначе в мене рук нема... Минуло ще тижнів зо два; стережу я, не встережу, щоб де саму Стеху здибати та розпитати... Нема! Та ото саме під Симона Зілота4 не йшов до мене сон; цілісіньку ніч просидів я на горбку біля річки... Чого-чого тільки тоді не перебувало у мене в думках, а коло серця так пече, неначе хто приском його обгорнув. Отож дивлюся — аж і сонечко ясне на небі блакитному встало, рано-прерано воно встало та так жовтогарячою барвою усю річку поперек і облило... Став я йти до господи, треба було перейти через Гадюччин пастовень. Переліз я, тільки що вийшов з-за верболозу,

дивлюся: попереду дівка йде. Серце моє чогось затьохкало; я швидше, догнав; дивлюся: Стеха!.. Сам собі не йму віри... Що се! Чи не манія?.. Свят, свят!..

— Стехо! Чи се ти, чи не ти? — і став проти неї, а вона як зарегочеться, та й каже:

— Не пізнав — геть же з стежки, не бачиш хіба, яка роса, черевики попсую...

Я й нестямився... Чую, що земля підо мною дрижить...

— Де се ти була, Стехо?! — ледві промовив я.

— А тобі яке діло? Сказано тобі: геть з стежки! Чому заступив дорогу...

— Стехо,— кажу я вдруге, а сам чую, що увесь я обомлів і з місця не стенусь... Дивлюсь на неї, наче вкопаний. Вона як блимне на мене, та:

— Не лупай очима, не твоя дівчина.

Сама тоді вбік, та навзаводи, а я наче окаменів. Було б кинутись дурному за нею та тут би її на пастовнику — отак-от...

Максим покрутив руками, а погляд його договорив останнє...

— Тоді б, певне, каторги не минув,— озвався Василь.

— Один тому час, тату!

Я бачив, як тяжко дише Максим, я зрозумів, що діялось з ним тоді на пастівнику... Я дав йому води.

— Справді,— мовив він, беручи воду,— в горлі пересохло. З тієї години Стеха для мене пропала. Тільки у мене й думки було про те, як би помститися мені. А потім того, як довідався, що вона до того вчителя прилипла, то вже й не сказати, не вимовити того, що було у мене на серці. Ех! Отож саме в клечану неділю вийшов я до церкви, аж тут і Стеха з батьком з своїх воріт. Я назад, до комори, вхопив ножниці ті, що овечок стрижемо, пхнув їх за пазуху та й пішов на вулицю. Сам не тямлю, як і прийшла мені в голову думка отаке вчинити. Довго ходив то по вулиці, то біля річки, то біля цвинтаря. Почали виходити з церкви. Зирк я, старий Гадючка поплентався з тим вчителем попереду, Стехи нема з ними. Трошки перегодом і вона вийшла. У мене аж в очах посиніло... І небо синє, і люде всі сині, і церква, і трава, і земля — усе синє. Постояв я, постояв — та вслід за Стехою, дігнав та в один крок ока ножницями чирк по косі. Так половина коси з стрічками і впала додолу... От воно і все! І кінець...

— Брешеш-бо, дитино! — озвався Василь.— Далеко ще до кінця, се ще й середина чи буде. Та нехай вже я за тебе докажу. Я собі з Настею нічого того не знаємо, помаленьку йдемо до господи, аж чуємо такий гвалт, бачимо таку сутанію, що і не приведи божа мати! Стеха аж виє, голосить за косою... Ну воно не диво, се хоч на кого! Сам посуди, Леську, така неслава на дівку. Еге! А батьки Стешині з наймичкою та з наймитом — ні за що, ні про що в нашій хаті вікна трощать... А народу того, народу! Усе село зібралося... Нарешті бачимо: і вчитель іде, і піп з попадею! Скоїлося таке, що й не сказати! Ще добре, що Максим догадався та в верболози забіг, а то б воно без убитого не обійшлося. З людей, правду сказати, ніхто не мішався. Стоять, слухають, дивляться, як Гадючки лютують, та й годі! Не без того, що інший слово вставить, прилбжить глуму, але щоб хто руками заступився — ні-ні! Хоч би одна душа!

— Ну, що ж! Що сталося, то сталося! — озвався наш сусіда з другого боку, Мина Кавун,— ти його знаєш! Колись тобі дишло приганяв. Так він ото й озвався:

— Вже тут не ночувати серед вулиці... Та й про обід забули... Розходьмось, люде добрі, по господах!

— Тривайте, люде добрі,— вмішався вчитель,— так не можна розходитися: де староста?

— Староста на печі лежить, нездужає.

— Так нехай хто другий біжить до урядника, а тим часом треба найти Максима та зв'язати його, щоб не втік.

Отут вже й.я озвався до того вчителя.

— Ви,— кажу до нього,— паниченьку, недавно в нашому селі, то не знаєте, що ми за люде: ми не з тих, що втікають, хоча знов і не з тих, що переймають. Будьте собі безпечні, кому треба буде Максима, тому не треба буде його шукати, сам дістанеться.

А Мина і собі додав: , — За що б то парубка в'язати? Він душогубства не заподіяв, і не вкрав нічого, і під стріхою з головешкою не стояв. А що погано вдіяв — стане в одвіті перед ким треба... На те суд є!.. Бач, який швидкий!.. Зараз йому в'язати!..

Сяк да так та й укоськався наш учитель. А потроху і всі люде порозходилися. Стихло трохи, тільки і всього, що Стеха голосить та вікна наші зяють!.. Вже я й не обідав, а пішов швидше у верболози; я вгадав, що Максим ніде більше, як там. Бачу, лежить він на траві, а пропасниця так його б'є, що сердега ^аж підскакує. Я до нього:

— Вставай, іди до хати!

А він мовчить та очима тільки лупає. Підвів я його під плечі, привів у клуню та на засторонок на свіже сіно. Настя принесла ряденце, кожух,

ми його вкрили... Насилу вже підвечір трохи очуняв... Я тоді й кажу до нього:

— А що воно з цього з усього буде, Максиме?

— Не тямлю, тату!

— Наробив шкоди, треба якось полагодити. Ось я що надумався з Настею: піду до отця Луки та з ним до Гадючки сватати Стеху, нехай отець Лука зв'яже вам руки, то очіпок усе укриє.

Мій Максим як скочить...

— Тату, швидше на шибеницю, ніж під вінець з нею... Кохав я її, любив я її, боже, як любив, а тепер вона мені така осоружна, що я й сказати не вмію...

— Отакої! — кажу я.— Так як же воно буде?

— Як бог та добрі люде скажуть, так і буде, а в парі з нею не стану,

Я й замовк; таки бачу, що хлоп'я несамовите, думаю: не слід його дратувати. Взяв шапку та до отця Луки.

— Вже,— кажу до нього,— як собі хочете, батюшко, а зведіть кінці докупи.

— Треба,— каже,— на мирову.

— Та нізачим же я й прийшов до вас. Сам я до нього не відважуся йти: ще заведеться битися; цур йому! А при вас не посміє. Так от я умисне за сим: ходім, поможіть, нехай по-християнськи... А вже мій

могорич... Я радніший би,— кажу,— щоб Максим з нею побрався, так же затявся: хоч на шибеницю, каже, а не візьму її.

— Та про се,— каже отець Лука,— годі й балакати, вона заручена за вчителя...

У мене аж на серці полегшало; значить, тепер нічого Максима неволити.

Прийшли ми з отцем Лукою: сидить Гадючка наш, наче хмара громова; взяв благословеніє у отця Луки, а на мене й не глянув. У хаті більш нікого і не видно, тільки ми втрьох. Отець Лука прямо й почав... Куди тобі! Гадючка аж плюється та сичить:

— Яка тут мирова! Тут слідство треба! Тут Сибіром пахне... А я йому на те, знаєш, так любенько, бо, думаю, нащо його

вражати? Хіба він не батько, хіба не болить йому серце за доню? Так от думаю та й кажу:

— Сибір та далеко — нехай їй хрін, а ми, може, якось і без неї упораємось. Ось ну, Сергію, спини на час батьківське Серце та розкинь розумом... Воно ліпше буде...

А отець Лука зараз йому додав щось з святої Євангелії... Нічого не бере Гадючка, одно мені:

— На Сибір його! Він душогуб, він мою дочку вбив!

— Годі,— кажу я,— ось угамуйтесь трохи: буде лсива, здорова ваша Стеха, вдвоє більша коса виросте...

— А сором?

— Минеться... Вже ж от ви й мені ні за що — ні про що якого сорому наробили: у мене зроду вікна не биті, а ви що вдіяли?

Так я кажу і помічаю, що Гадючка мій м'якшає, а тут і отець Лука піддає: "Блаженні миротворці..."

— Ну,— каже нарешті Гадючка,— уважаючи на бога та на отця Луку, я готов пристати ось на що: нехай Василь, себто я, вилолсить готовими тисячу рублів на квит, а як ні, то й ні.

Я роззявив рота тільки! Зумився, що таку силу грошей він заправив... Аж тут і вчитель у хату. Сей як почув, чого ми прийшли, зараз підняв угору уші.

— Як се можна,— каже,— за таке діло та тисячу! Коли не дві тисячі, то і балакати годі!

А бий тебе, сило нечиста, думаю собі, отсей учистив! Прямо до гапликів! Де мені постачити таку торбу грошви! Дві тисячі! Га! Чуєш, Леську! Дві тисячі! Гм! Де ж я їх запобіжу! Нехай я обидва плуги збуду, що ж! Дадуть шість сотень, нехай вісім, у мене волики добрячі!.. А останні де? Землю б то продавати?

— Ні,— кажу я,— не по мені такі гроші великі...

— Великі,— каже вчитель,— та й шкода не мала.

— Що й казати, шкода велика, та з-під очіпка не буде знати...

— То-то, що до очіпка ще далека річ!

— Тиждень,— промовив отець Лука.

— Не вгадали,— відповів він,— правда, була умова, але ж я посватав дівку з косою, а де та коса? Коса всьому краса... Нема, так от і нехай мені дадуть на дотоку дві тисячі рублів, а ні — без коси не візьму; та й хто її без коси візьме...

— Паниченьку,— кажу я,— дівка з того не переміниться — чи з косою, чи ні — все однаковісінько: житимете не з косою, а з душею. А коли вже від сієї шкоди стала шкода й Стешиній душі, так того не полагодите ні двома тисячами, ні двадцятьма... Все однаково буде.

— Однако, та не однако,— одказує він,— се такий сором, що хоч з села тікай...

— А чи з тих грошей він поменшає?

— Буде у мене в кишені дві тисячі, я школу по боку; візьму Стеху та переберемося де на великий шлях, заїзний двір заведемо...

Так і не зійшлися ні на чому. Я побіг в Ніжин до адвоката. Сей порадив не миритися. "На Сибір,— каже,— за таке не засилають, а острогу і Максим не мине, і Попович покоштує за те, що вікна побив".

А я все-таки думаю: ліпше на мирову; як ти, Леську? Та грошва велика! Не спроможуся!..

— Я, тату, піду в найми, зароблю,— озвався Максим.

— Дурна голово! Віку твого не стане! Подумай сам: дві тисячі... На одну можна пристати, а на дві — снаги, мабуть, не стане! Але й острог! Ой-ой! Тьфу! Ізбави, боже, всякого хрещеного... Коли б не той вчитель!.. Гадючка б пішов і на п'ять сотень. Ну от тобі і все... Давай тепер раду і пораду.

Як зумів, так і порадив я.

Поїхали вони, а за тиждень знов прибігає Василь.

— Чого ти знов, Василю? — питаюся.

— Подякувати тобі, на чотирі сотні пристав учитель... Зараз після Петра 6 й вінчатиметься він з Стехою. Спасибі тобі; Леську!

1887

Переходівка, Ніжинського] повіту

1 Середохрестя (середопістя) — четвертий тиждень великого посту.

2 Заговини — переддень посту, кінець масляної (за 49 днів до Великодня).

3 Вшестя (Ушестя) — церковне свято "вознесіння" Ісуса Христа, що відзначається на 39-й день після Великодня.

4 ...п ід Симона Зілот а... — тобто під церковне свято на честь християнського святого Симона Зілота, що відзначається 10 травня за старим стилем.

5 ...після Петра... — церковне свято на честь християнських апостолів Петра і Павла, яке відзначається 29 червня за старим стилем.